

KRITIKA

**„UGYANOLYAN HALLATLAN FENN
A HOLDBAN / A SZABADSÁG,
MINT ITT LENN EZ A FÖLDI”
Báthori Csaba *Melankólia* című kötetéről**

Báthori Csaba eddigi életművében ez a kötet, tehát a melankólia állapotának műbeli megjelenése és megjelenítése jelentős pillanat; ezt írta, amikor egy interjúban széljegyzetet fűzött *Melankólia* című kötetének költői gondolköréhez: „a 2017-es Ünnepi könyvhétre megjelenik 365 szonettből álló *Melankólia* című kötetem, amelyben a melankólia csodálatosan termékeny és kimeríthetetlen állapotát szeretném felmutatni. Sok-sok értelmezését láttam a múltban ennek az állapotnak, s ahogy tűnődöm, ma már egyre inkább a melankólia pozitív oldalait kezdem érzékelni. Nem pusztán arról van szó, hogy az ember valamiféle szomorúság, levertség, az öngyötres, önbüntetés állapotát próbálja meg versben kijelölni, hanem pontosan ellenkezőleg: ki kell rajzolni az ezzel párhuzamos mellékérzéseket. Van egy főcsapása, természetesen, a melankóliának, de abból állandó leágazások nyílnak valamiféle gyönyörűségek felé. Ezt a burjánzást lehet érzékeltetni a lírai beszéddel. Amikor az ember új partokat ér el, ismeretlen örömet észlel és tekint igaznak, az olyan érzés, mintha az érintés szentségével — amit Rilke is ünnepel verseiben — felfogna egy újabb hullámhosszt. Elképesztő, hogy a szonett 14 sora milyen sokféle árnyalatra, milyen sok távlat kibontására, sőt megteremtésére képes. Elnyúlhatetlen műforma ez, egészen boszorkányos, varázslatos, összemérhetetlen. Ezeregy arca van.”

A kiváló irodalmár, ki sokféle műfajban kamatoztatja tehetségét, 365 szonett fölé írta könyvcímként: *Melankólia*. Első ránézésre is külön bátorságra vall, hogy a *meგრადhatatlanság állapotát* jelölő művészi toposzt a versformák talán legköztöttebb — és talán a legtöbb lírikusi tapasztalatot igénylő — műfajában ragadta meg, a *szonettben*. A kritikus kíváncsiságához már ez a két esemény is bőségesen elegendő municiót szolgáltatott volna, Báthori irodalmi szenvedélye és példás szorgalma, amely asztalunkra tette — négy vasos kötetben — Rainer Maria Rilke leveleinek monumentális magyarázatát, csak fokozta a legújabb, négyéves alkotói periódust fölölöző munkája iránti érdeklődést.

Az irodalomban és persze a kultúrtörténetben minduntalan előtűnnek a melankólia toposzának, a melankolikus érzésvilágnak és művészileg is termékeny állapotnak a nyomai, sőt e nyomok olykor mintha át is vennék az egész fölött az uralmat, de hát nincs egész, az egésznek csak a részei vannak. Ez a nem túl mély és semmiképp sem eredeti gondolat járt az eszemben, amikor Báthori Csaba ver-

seskötetét olvastam, és a versek között böngésztem, előre- és hátraolvastam őket. „Nincs több célok: oda megyek, ahonnan / jöttem, — minden léptem a föld öröklé. / Ugyanolyan hallatlan fenn a holdban / a szabadság, mint itt lenn ez a földi” — írja a költő; a kettős érzet, amely a hold és a föld korántsem ismeretlen szembeállításán nyugszik. (Elég a régebbi költők közül Weöres Sándorra és az újabbak közül Nádasy Ádáma gondolnunk.) Azért akadt meg a szemem ezen a négy soron, mert szinte az egész kötetet egybefogja számomra sejtelenével, artistikumával; vajon mit jelent a *hallatlan* jelző a szabadság előtt, és mit a *fönti és lenti*?

Igen, a *hallatlan szabadság* témakörét érzem a kötet teljes egészének centrumában állni, és a fönt és lent létállapota fogja a költőt. Az első két ciklusának címe is a föntet és a lentet szólítja meg Ikarosz és Orfeusz mitológiai alakján keresztül: *Ikarosz leszáll és Felszáll Orfeusz*. Rajtuk keresztül kapcsol Báthori a melankólia toposzához, és a toposz kiaknázásához nagy erudícióval és eleganciával mitológiai és költészeti mintákat olykor önmegszólító módon; az első ciklusban a lázadó, türelmetlen Ikarosz, másodikban az énekes Orfeusz *súg* a költőnek. Báthori a magyarázat megtalálására összpontosítja figyelmét. „Miért zuhan ma is, miért zuhan / Ikarosz?” A válasz: „Mert nem az égből, / hanem mindannyiunk szívéből jeltelen / zuhant le (...)” (*Más napvilág*). Máshol pedig így ír róla: „Nem volt Ikarosz sem madár, sem angyal. / Ember volt és ez kevés a szárnyaláshoz” (*Aki száll vagy zuhant*). Ikarosz alakjában jelöl ki a lírikus a maga számára tájékozódási pontot, amit az is jelez, hogy az Orfeusz-ciklusnak is inkább Ikarosz a hőse, de a kötet további két ciklusában sem válik meg tőle. Orfeusz a költészet számára mégis az, aki „még / a halát is túl tudta énekelni, — de mi már őt hordjuk, a zene csendjét” — mondja a második sor szép melankolikus lejtése.

A költői én az ember tétova lépéseit és örökös vándorútját követi a földön és a lélek színpadán, a földi és égi tereken. Ehhez invenciózus kiindulópont a két mitológiai figura, a vágyak mondai megtestesítői. A hangoltságot, a filozófiai bölcsőt a melankólia érzésvilága adja hozzá; az irodalom többnyire a *meგრადhatatlanság állapotaként* jellemzi a melankólia fogalmát, és csak körülírni tudja; a hazai olvasó okkal gondolhat a magyar esszéirodalom e tárgykörben páratlan alkotójára és alkotásaira, Földényi F. László két *Melankólia*-könyvére (a *Melankólia* és *A melankólia dicsérete*); ezek a fontos munkák úgy merítik ki a „tárgyukat”, hogy nyitva hagyják a kaput, és ki-ki hozzáteheti a maga *megismerhetetlen érzéseit* a melankólia toposzához. Báthorit a költői megismerés vágya vezeti; ehhez saját lírikusi terepét másképp is előkészíti: kitűnő vezetőket, köl-

tő-elődöket talál céljai eléréséhez, hogy amit a létről és az életről a saját élményeiből és a magyar és világlírából összegyűjtött, elmondhassa. A melankólia toposza alkalmas a kezén arra is, hogy a dús természetszimbolikával a fény és az árnyék, a nappal és az éj, a kezdet és a vég mintáját nyújtsa, azt szét- és egybefolyassa. Rokonszenves vonása a kötetnek, hogy az erős költői hatások nincsenek véka alá rejtve benne; sőt szinte pulzálnak a versbeszédben. Ez igen termékenynek bizonyul, mert egyidejűleg ösztönzést, hajtóerőt és folyamatos párbeszédet jelent a lírai alany számára. És a szonettek beszélője ugyanaz, még akkor is, ha Báthori melankóliavilágának is súlyponti része a megidézés és a visszaidézés, a földidézés és a megfeleltetés, de nem valamiféle posztmodern poétika vagy eljárás módjegyében. A visszaidézés voltaképp a *Melankólia*-kötet lírai váza is. Visszaidézem a klasszikus örökséget, és visszaidézem a saját múltam élményvilágát.

Amit klasszikus örökségnek mondtam, azt láthattuk a mondai hősök *jökléptetésekor*, látjuk a klasszikus költők fölönvontatásakor, Rilke, Hölderlin, Goethe, hogy csak a költőhöz igen közeli németek közül mértsünk. De ráismerünk Szabó Lőrinc (Semmit egészen), Babitsra, halljuk Kosztolányi hangját épp az Isten árnyával viaskodó *Megéri-e* ciklusban, az Esterházy Péterért szóló hatrészes gyászének feledhetetlen soraiban: „Ne keresd, aki elment, csak magadban. / Az öröklét huszonötödik óra. / Holt idejének nincsen mutatója” (*Sirató*); Tandori húrja zeng itt: „Milyen utca, az égi, a régi? / Olyan recsegős, annyira tele csapzott / járdasárral, mint e földi, vidéki / aszfalt, hol úszva-óvakodva botlok / szórványos, hályogverte pocsolnyák közt?” (*Tócsák vidéken*). A költészetidézésre — amely behálózza az egész kötetet — egy másik példa: e méltatás szerzőjének is nagy kedvence a csehek titokzatos költője, Vladimír Holan, az orfikus hagyomány modern európai megtestesítője. Holan, a földön elárvult költő Hamlet fenséges éjszakájában él; csodálatos ihletőjére találhat benne a melankólia világlírájának művelője. Báthori *Hamlet* című szonettje igen nagy magasláton folytatja a Holan-féle orfikus-szatirikus költői gondolatnak: „Minden árulás roppant úrt terem, — / és ki tudna jól bánni súlyos úrral? / Ha romlott a véges, a végtelen / álma sem menti meg az ősi titkot. / Shakespeare elmúlt, de Hamlet mégse tűnt el / s tébolya nélkül volnánk csak bolondok.”

A gyűjteményben Isten és az angyalok színjátéka folyik az emberrel, és az ember végtelenített szomorújátéka saját lehetőségeivel, belső fölemelkedésével és zuhanásaival, az életformákra és korokra ülepedett magányával, és a földi élet határkőivel, a születéssel, a szerelemmel, a halállal, a természet végtelen, mert mindig föléledő csodáival.

Egy motívumot emelek ki: a kötet igen-igen sűrűn szőtt motivikus hálójának szemei közül a *rózsa*

többször is visszatérő képe külön is megragadott: „Másként illatozik, amíg töretlen / a rózsza: boldogokat is vigasztal” — írja a költő (*Másként kibírni*). A *Rózsa-testamentum* című versben így fogalmaz: „Amire vágytak egykor, fájdalommal/istenítik: csodálkozó szemünket, — / Eggyé szövődik gyönyör és sóhaj, / ahogy ők megszűnnek és mi nem szűnünk meg.” A *Rózsa-stigmák* költészete meg ezt mondja: „Hajnali szírommal, esti tövissel / sokasodnak napok és rózsakertek / világ virágban önmagára ismer / s nem látjuk már a rózsát idegennek. (...) Örökségét lélegzete takarja, — / pár nap, s az ifjat leváltja az öregség: / hullt szirma ezer égő rózsza-stigma. / Még el se jött és már elkövette tettét: / miután egy ismeretlen letörte, / csöndet, örvényt s titkot hozott a földre.” A virág mint világmotívum — és a rózsza is bizton közéjük tartozik — a népdaltól a legmagasabb költészetig uralja az irodalom éteri egét. A magyar lírikusok hosszú sorából Nagy Lászlót hozom föl, a „kezemben a rózsza lefejezve” tragikus hangoltságát, az idegen tájakról pedig Jorge Luis Borgest: „Te zene vagy, / egek, paloták, folyók, angyalok / mélységes rózsza, meghitt s végtelen te, / kit az Úr megmutat majd holt szememnek.”

Visszatérve Báthorihoz: a rózsza, a szirmaival körben magába záródó és körben kinyíló virágfej, és a verses mű szonettekből álló teste, amely saját magába záruló forma, számomra a körkörösség képzetét kelti, és a könyv egésze így adja magát. Meglehet, hogy merőben más idea és rendezőelv vezette a költőt, de én a körkörösséget érzem domináns formáló elvnek.

Vajon mennyire illeszkedik a melankolikus érzés irodalmi és művészeti hagyományába Báthori melankólia-költészete? Az emberi univerzum tájainak, a képzeletbelinek és a megfoghatónak ezerféle útját és megközelítésének lehetőségét, ikaroszi-orfeuszi vágyát tárja föl. Már messze vagyunk a kiindulóponttól, Dürer híres és sokszor idézett alkotásának üzenetétől, nekem a Földényi F. László nézeteivel való rokoníthatóság jut az eszembe. Báthori Csaba is kiemeli negatív kontextusából és konnotációjából a melankólia toposzát annak a magyarázó elvnek megfelelően, amelyet a bevezetőben tőle idéztem. Ez a hatalmas szonett-folyam persze művészi erejénél fogva minden előzetes tervnél több, más és vonzóan artistikus.

A 365 darabból álló szonett-sor az év napjait is kiadó számmisztikával szép és egységes tónusú kötetet formál. A választott kötött versformát sokszor bravúros megoldásokkal, soráthajlásokkal el is oldja a poétikai örökségtől a költő; Báthori szonettje a forma külső zártságával sem redukálja a mondánivalót — de, és ez nagy erénye, a befejezettséget sem sugallja. Ahogy végül is a melankólia toposza is a megragadhatatlanságé. (*Scolar*, Budapest, 2017)

MOHAI V. LAJOS